

Оливера С. Марковић Савић¹
Универзитет у Приштини с привременим
седиштем у Косовској Митровици,
Филозофски факултет, Катедра за социологију
Косовска Митровица (Србија)

351.77:[616.98:578.834
Прејледни научни рад
Примљен 14/08/2020
Измењен 06/09/2020
Прихваћен 13/09/2020
doi: [10.5937/socpreg54-27977](https://doi.org/10.5937/socpreg54-27977)

КРИЗА И ОРГАНИЗАЦИЈСКА КОНТРОЛА: пандемија COVID-19 болести и моћ надзирања

Сажетак: У тексту се разматрају краткорочне и дугорочне последице COVID-19 епидемије по људе широм света. У многим друштвима су због здравствене опасности владе интервенисале ограничавањем основних људских права. Услед оваквих промена, привреда је доживела кризу чије ефекте многи пореде са економском депресијом из прошлог века. У суочавању са новонасталим проблемима, многе државе су спровеле мере карантина и затвориле своје границе. Одговор на проблеме није показао међународну солидарност већ државоцентричност. У тексту се најпре разматра шта су модерним друштвима донеле старе противепидемијске мере којима се морало прибећи у спречавању ширења епидемије. Након тога следи покушај прогностирања могућих дугорочних последице по функционисање друштвених структура и државних система. Будући да државе повећавају контролу и пенетрацију у сферу свакодневног живота својих грађана, у чему им у значајној мери помажу и нове технологије, може се очекивати настављање оваквог тренда. Грађани ће, са своје стране, пружити подршку спровођењу овакве контроле у замену за осећај сигурности. Дугорочно, овакви процеси указују на могућност да државе из ове кризе изађу јаче, иако се доскора мислило да су под ударом глобализације ослабиле.

Кључне речи: пандемија COVID-19, криза, јавно здравство, држава, идеологија, организација

Уместо увода

Пандемија COVID-19 болести, изазвана коронавирусом (SARS-CoV-2), са собом носи безброј непознаница и много питања. На самом почетку изгледало је да ће епидемија бити задржана под контролом у Кини, где је и отпочела. Стога Светска здравствена организација (СЗО) није прогласила пандемију све до 11. марта (WHO, 2020a). Будући да о овој болести и њеним последицама свет учи веома брзо, питања која су се постављала пре неколико месеци данас су готово бесмислена али

---

¹ olivera.markovic@pr.ac.rs

битна за ретроспективу осврта на ову брзу глобалну појаву. На самом почетку било је нејасно зашто је око коронавируса подигнут највиши аларм узбуне када је тако много других узрока обољења и смрти присутно у савременом свету? Односно, да ли је страх од епидемије COVID-19 претеран посматрано у односу на друге узрочнике преране смрти са којима се свакодневно суочавају депривирани групе, попут сиромаштва, живота у неусловним и нехигијенским условима, загађености воде, хране и ваздуха, који су директни узрочници многих обољења, недовољне приступачности здравственог система, изостанка социјалног и пензијског осигурања, итд. Потом смо са неверицом посматрали најразвијеније земље света и питали се како је могуће да су дозволиле да им епидемија пређе линије одбране и почне неконтролисано да се шири? И шта уопште значи вирусна епидемија за друштво? Да ли је јавно здравље поново битније од стицања максималног профита? Да ли је у питању природни или лабораторијски произведен вирус? Један од разлога оволиким и још многим другим питањима сигурно лежи у његовој непознаници: то је нови вирус, који се веома брзо шири, а против кога немамо заштиту (вакцину, лекове и сл.). Још већи изазов је исправно прогнозировать до када ћемо наше друштвене навике и начин живота држати под контролом? Како креирати стратегије за излазак из ове кризе? Како ће изгледати живот након тога, тј. како наставити живети са вирусом? Да ли је неопходно да се већина становништва ипак мора заразити пре него што вакцина буде доступна, иако нешто споријим темпом? И да ли ће медији бити заинтересовани у праћењу сваке жртве економске рецесије која нас чека након пандемије? Као и још много тога...

Поред наше индивидуалне рањивости, пандемија COVID-19 показала је и друштвену рањивост – рањивост савремених развијених друштава која су у својој трци за капиталом запоставила јавно добро и државу благостања. Наиме, након што је уочено да ова болест сама по себи није толико смртоносна за већинску популацију, открила се њена погубност по друштвени систем, а на најјачем удару се нашао систем јавног здравства. У овом историјском тренутку презентују се ефекти мера штедњи које се већ дуги низ година спроводе над јавним сектором. И док је брзину реплицирања и ширење новог вируса могуће зауздати мерама које потичу из периода пре модернизације света, као што је карантин, мере за ширење дезинформација, које би успешно спречиле и популацију заштитиле од нетачних информација, не постоје. Препоруком, а понегде и обавезом да остану код својих кућа и да не излазе напоље, грађани диљем света суочили су се са великом количином тачних и нетачних информација, сконцентрисаних око једне теме, коју је СЗО прозвала *инфодемичом* (WHO, 20206). Поруке које су владе и *мејнстрим* медији желели да пошаљу нису никада у историји имале плодније тле. Ипак, није безначајно, већ је похвално да су многобројне интернет платформе отворене и доступне за јавност и на тај начин су свима учиниле доступним корисне и проверене информације, а на корисницима је да одлуче коме ће указати своје поверење по питању понуђених информација. Једно истраживање информација на друштвеној мрежи Твитер (Twitter) показује да су се нетачне информације пласирале чешће, али су се шириле мање него научно потврђене информације или информације које се могу проверити (Pulido et al., 2020).

Мере у борби спречавања масовног ширења овог вируса, за које су се владе одлучивале, биле су есенцијалне за сваког појединца у заједници и стога су привукле огромну пажњу јавности. Светске владе су се показале и као недовољно спремне да оштрије реагују, како би снажно, ефикасно и недвосмислено спречиле ширење пандемије. Изазови са којима су се суочавале владе били су како сачувати економију и не нашкодити људским правима а притом спречити колапс здравственог система, чиме би се угрозиле хиљаде људских живота. На делу је затварање у државне оквире и ослањање на властите државне капацитете и стратегије у суочавању са кризом, а међународна солидарност се лоше показала и донела је незадовољство међу грађанима држава чланица ЕУ (European Parliament, 2020). Снага националних држава² показала је супремацију над савезима какви су Европска Унија (ЕУ) и Уједињене нације (УН), а супер моћни НАТО се показао неупотребљивим. Упркос раширеном становишту да у модерно доба (а као нуспродукт неолиберализма и глобализације) слаби моћ држава, криза изазвана коронавирусом је показала континуитет са процесима ресуверенизације у епохи постглобализације XXI века (Koljević, 2017; Simeunović, 2017).

Циљ рада је показати да ће пандемијска криза повећати моћ надзирања. У времену криза, као и у времену ратова, посебно јачају организацијски капацитети држава од којих ћемо се у тексту позабавити бирократском контролом и надзирањем. У првом делу рада циљ је био показати, на примеру глобалне неспремности држава за суочавање са пандемијом, да одговор није лежао у заједничкој међудржавној акцији него у две доминантне стратегије: спасавања јавног здравља у држави или спасавања привреде у држави. Одговор на кризу био је доминантно државоцентричан. У другом делу рада, циљ је показати како је криза изазвана пандемијом искоришћена за јачање моћи поготово у сфери бирократске присиле и пенетрације у свакодневни живот грађана. Најновије технологије које се све више користе за масовна надгледања и контролу становништва повећавају принудни капацитет држава. Дисциплиновње тела и ума грађана је дугорочни процес који у модерности чине све софистициранији начини. Фуко у својој анализи процеса надзирања и кажњавања истиче као кључну претпоставку да смањивање насилног кажњавања у модерности не значи да модерне индивидуе живе у мање насилном друштвеном окружењу, већ „да се кажњава не мање, већ боље; да се кажњава можда мање строго, али свеобухватније и неминовније; да се казнена моћ дубље усађује у друштвено тело” (Foucault, 1997, стр. 93).

² Садржину појма националне државе разумемо у смислу да су готово све модерне државе националне државе, будући да институционално промовишу одређену *социјеталну* културу која укључује заједнички језик и друштвене институције. „Промовисање интеграције у социјеталну културу је део пројекта 'грађења нације' (*nation-building*), у који су биле укључене све либералне демократије.” (Kimlika, Opalski, 2002. стр. 32). Националне државе су преодминантни спремници моћи (“bordered power-container”, Giddens, 1987). Више о теоријама које државу сматрају централном геополитичком категоријом у модерном свету, а национализам доминантном идеологијом готово свих модерних нација-држава, видети (Marković Savić, 2018).

Криза јавног здравства

Индекс *Глобалне здравствене сигурности* (Global Health Security) (ГЗС) показао је глобалну неспремност здравствених система за суочавање са епидемијама чак и код најбоље котираних земаља (од њих 195 укупно). Занимљиво је и да је овај индекс уведен тек неколико месеци пре избијања пандемије COVID-19. Према речима епидемиолога Куика, овај индекс открива да су ниска улагања у јавно здравство, посебно у фондове за ургентне медицинске ситуације, и као што наводи: „То је као да укидате ватрогасну службу и отказујете осигурање зато што одавно није било пожара.” (Spinney, 2020). Према речима овог експерта, вируси непрестано мутирају и прелазе на људе, зато је са биолошког становишта јављање нових патогена неизбежно. Далеко већи проблем је питање како је свет успео да пренебрегне значај, снагу, раширеност и могућност ширења микроба, те да своје капацитете здравствене заштите занемари и доведе до нивоа такве слабашности? Постоји и тенденција да игноришемо снагу опасних патогена будући да се већ дуже време суочавамо са кампањама против вакцинасања, које су с једне стране последица ниске здравствене културе, а с друге последица страховања подстакнутих информацијама о штетности вакцина појединих фармацеутских гиганата.

Мере штедње, заједно са потцењивањем могућности ширења неке нове заразне болести, су толико велике да нема довољно опреме (маски, одела и осталих заштитних производа) за заштиту здравствених радника, а нема довољно ни самих здравствених радника, поготово у случају када је потребна резерва за оне који су се инфицирали. Недостају и респиратори, нужни у третману најтежих болесника. Овакви извештаји стижу из многих земаља развијеног света: „Ми у Британији имамо далеко мање медицинског особља и респиратора него европске земље” (Neway, 2020). Француски колектив од 600 лекара најавио је подношење тужбе против премијера и бивше министарке здравља (Europost, 2020). Једна од најбоље котираних земаља према ГХС индексу и најмоћнија земља на планети САД се суочава са страховитим проблемом недостатка потрештина за суочавање са епидемијом COVID-19, ризикујући животе медицинског особља (Jacobs, 2020). Ово је посебно илустративно у контексту увида у Извештаје о улагању у војну индустрију, само у САД-у, где се наводи да су „у 2014. години улагања у ваздухопловство била 3,8 милијарди долара, у поређењу са само 13 милиона у копнене снаге и 330 милиона долара за морнарицу, заједно са производњом авиона чине лавовских 4,12 милијарди долара” (Kreps, 2016, str. 6). Да ли се ова криза могла спречити правовременим улагањем у јавно здравство? Да ли је ово цена која је плаћена због дугогодишњих мера штедње у јавном здравству и социјалној политици? Питања су на која ће се тек давати одговори. Ипак, мере штедње су учиниле да ће готово сви остати прикраћени и већина ће завршити у још већем очајању.

Са овим проблемом су се сусрели и Кинези на самом почетку епидемије, али су успели самостално да се организују, пре свега због тога што су као велика земља имали на располагању велики број здравствених радника, које су такође допремали као стручну помоћ у најугроженија подручја. Њихови производне могућности су велике, а нису губили време да наложе да се сви капацитети усмере у правцу производње респиратора, маски, заштитних одела и друге неопходне опреме. Кина је у моменту избијања епидемије већ била највећи светски извозник кључних

медицинских производа и обезбеђивала више од половине потреба за личном заштитном опремом у Европи и Америци (Rodrik, 2020). На основу овог искуства, могуће је да у свету дође до напретка државног капитализма какав виђамо на примеру Кине. Остатак света био је у предности макар утолико што је имао искуство из Кине и могао је да се припреми. Међутим, очигледно је да је претња од овог новог вируса и његовог ширења потцењена, а свет изложен ризику због оваквог ниподаштавања моћи микроба. Насупрот брзом и стриктном увођењу карантина, коме је прибегла Кина, постоје случајеви земаља које су у жеку епидемије промовисале предност економије над јавним здрављем, игноришући важност здравственог система и стања нације као једног од темељних стубова савременог друштва и савремене привреде. Наравно, избори који су стајали пред националним владама уопште нису били лаки, поред тога што су били нови (будући да већ готово шест деценија Европа не познаје епидемије већих размера). Наиме, на почетку очигледне суочености са пандемијом, у смислу када је постало јасно да су пробијене линије одбране и да епидемија незауостављиво продира, те да је нужно донети одлуке о томе шта чинити у стању епидемије, појавиле су се две опције, обе неповољне.

Једна опција је била увођење строгог карантина који је дугорочно неодржив и нужно доводи до економске рецесије, услед које можемо очекивати повећану стопу смртности од незапослености и неликвидности, и то у раднопродуктивној популацији (Martikainen, 1996). Тако да се може очекивати да ће спасени од коронавируса умрети од последица сиромаштва и рецесије, тј. нуспродуката ових појава. Ово је део којем ћемо тек сведочити, само се те болести и смрти неће догађати пред камерама и за њих нико неће кривити носиоце власти.

За другу опцију залагали су се они који фаворизују тржишне механизме, а мешање државе у виду давања предности другим приоритетима одбацују као и „државу благостања”. Они су били решени да дозволе слободно ширење вируса. Према првобитним прорачунима, вирус би однео 1–2% свих заражених али би се спасила економија и избегле накнадне смрти од рецесије, што је деловало као бољи план од претходног. Међутим, такав план се испоставио као сувише ризичан будући да се нису могле извести поуздане калкулације о броју умрлих услед епидемије и броју умрлих услед рецесије. Да није лако прогнозировать стопу умирања показује Италија, и пуно другачија стопа смртности уколико се догоди унутарболничка епидемија или епидемија у геронтолошким центрима. Неконтролисано ширење епидемије доводи до преоптерећења здравственог система који не може збринути све оболеле, што такође повећава стопу смртности у популацији. Затим, ту је несигурност око могућности да вирус мутира ако се пренесе на превелики број људи у случају непридржавања мера карантина и самоизолације. Тако се ситуација свела на игру бројева и статистичких епидемиолошких и економских прорачуна. Све време се заправо радило о спасавању друштвеног система.

Већина светских влада потражила је свој пут између ове две крајње опције. Обуздавањем епидемије владе изгледају компетентније, а медији и јавност ће позитивно оценити потезе носилаца власти. Оно што се не сме догодити је нагли раст броја оболелих, као у Италији. Тада систем здравствене и интензивне неге неће моћи да изађе у сусрет, тј. биће преоптерећен, стога је нужно смањити социјалне контакте како вирус не би успео да „скочи” са сваког зараженог на више од једне здраве особе.

Тиме би се постигло да се епидемија држи под контролом док се не пронађе адекватна заштита, тј. вакцина. На овај начин повећавају се шансе свима онима који ће развити тежи облик болести: старијима од 60 година и онима са постојећим болестима да добију слободно место на интензивној нези. Овде треба имати у виду и спречавање (или бар умањивање шанси) да се здравствени радници заразе, што би додатно отежало ситуацију. Очигледно је да је већи број европских земаља (свака са својим специфичностима) ипак одабрала овај средњи пут у којем се старијим и осетљивим категоријама препоручује потпуни карантин, док се свима осталима саветује самоизолација уз најнужније кретање, те рад од куће где год је могуће. За овакав тзв. средњи пут одлучиле су се владе европских земаља пошто су помно пратиле стратегије држава са Далеког истока, које за сада показују најбоље резултате у контролисању ширења коронавируса. Овде, пре свега, мислим на Сингапур, Јужну Кореју, Јапан, али и Кину.

Друштвене неједнакости узроковане системом поделе рада долазе до изражаја и у ситуацији епидемиолошке кризе. Само трећина радника у САД је рекла да је прошле године могла да ради од куће. Та трећина потиче из групе белих оковратника, боље плаћених послова, има добро здравствено осигурање и плаћено осигурање у случају незапослености. Тзв. плави оковратници, тј. сви они који раде у производњи (намирнице, санитарije, трговина, достава и сл.), не могу да раде од куће, немају плаћено одсуство нити здравствено осигурање и најчешће су то жене или припадници мањина (Green, 2020).

Србија је коронавирус дочекала врло неспремно, као и многе друге земље. Здравствени систем у Србији је у веома лошем стању. Већи део капацитета баштини се из претходне државе (СФР Југославије), са јако ниским нивоом улагања након распада СФРЈ у последњих 30 година. Низак ниво хигијене и заштите за здравствено и остало особље је стандардан, а здравствених радника нема довољно будући да већ дуги низ година напуштају земљу у потрази за бољим условима рада. Надолазећа епидемија у таквим условима је разарајућа. Власт у Србији је у своје прорачуне морала да укалкулише и културне навике становништва које су супротне кључним епидемиолошким препорукама за самоизолацију и држању социјалне дистанце. Затим, постоји неповерење грађана у објективно информисање јавности, као и препоруке и одлуке из владајућих структура. Тако је већ 15. марта 2020. године на територији целе Србије проглашено ванредно стање (Službeni glasnik RS, br. 29/2020-3). Због свега наведеног, увођење ванредног стања, колико год непопуларна мера са становишта ограничавања слобода и права грађана, јесте примерена у очувању јавног интереса. Ако је свет нешто могао да научи из италијанског драстичног примера, било је да савети епидемиолошке струке о нужности изолације и спречавања ширења вируса без одлагања, као и мера карантина, морају да се спроведу јасно и стриктно. Међутим, оно што брине многе је могућност злоупотребе извршних овлашћења, што у недовољно развијеним демократијама није реткост.

Док се Америком и светом ширио талас расизма усмерен на Кинезе и Азијате уопште, у Србији су стереотипи и предрасуде били усмерени ка повратницима из иностранства (Stojanović, 2020). Овакве ставове потпирују бахати поступци свих оних који су по уласку у земљу добили обавезу да се придржавају мера самоизолације, али то нису чинили.

Још једна специфичност Србије која може бити од помоћи у суочавању са кризом и произвести брже деловање у случају кризе, у односу на земље које нису давно проживеле кризу на властитој територији, јесте да Србија има блиска искуства рата, као и искуство НАТО агресије на њену територију, али и политичку кризу око ситуације са Косовом. За грађане српске националности који живе на Косову и Метохији, социјална и физичка изолација траје већ више од 20 година. Услови рада запослених на Универзитету у Косовској Митровици су у стању сталне напетости, неусловности и уз често прилагођавање променљивим политичким и друштвеним околностима. Суочавање са кризом за грађане Србије није неуобичајено.

Одговор државе на кризу

Политичари широм света користе милитаристичке дискурсе и ратну терминологију у суочавању са кризом изазваном коронавирусом. Милитаристичке метафоре поручују и позивају на солидарност у ситуацији када се жели подстаћи заједништво у односу на „невидљивог непријатеља”, а истовремено умањити критичке гласове који наглашавају одговорност неолибералног система за кризу, пре свега због ниских улагања у здравствени систем и због попуштања логици капитала. Иако вирус подједнако погађа све људе, расе, нације, земље, одговор на ову претњу је пре свега унутардржавни. Као грађани, ми се више интересујемо за потребе наших суграђана, независно од других идентитетских маркера какви су класа или род, док је нација постала главна идеолошка ознака модерног времена, иако национална „солидарност” и групна хомогеност нису природна и механичка реакција на спољну претњу, односно кризу. Криза делује као катализатор који институционално повезује два процеса која су средишња како за постојање савремене државе, тако и за вођење ратова, а то су: бирократска присила и центрифугална идеологизација (Malešević, 2011).

Модерне државе се у овом процесу разликују од предмодерних држава које су имале далеко ограниченије организационе капацитете. Важност бирократског устројства за функционисање модерне државе показује још Вебер (Weber, 1976), на чијем наслеђу се гради идеја објашњавања функционисања модерне државне машинерије. Бирократија се базира на хијерархији и продуктивна је једино када се зна ко наређује а ко спроводи наређења, а бирократска хијерархија је преузета из војне хијерархије. Војни бирократски систем примењује исте принципе постигнућа и продуктивности као модерна фабрика. Није случајно да иновације у организационој структури и цивилном сектору заправо долазе из војног сектора или су иницијално биле иновирани за потребе војске: од поделе рада, преко експертског знања, иновације у комуникацији и транспорту, индустрији, технологији и науци (Giddens, 1987).

„Потицањем подјеле задатака преко преношења одговорности и строге подјеле рада, бирократске организације – којих је типичан примјер модерни војни stroj – успевају дати првенство дисциплини и реду пред индивидуалном иницијативом и емоционалном приврженошћу” (Malešević, 2011, стр. 214).

Да глобализацијска преструктурирања нису донела суштински другачије облике рада од већ утемељеног бирократског модела слажу се и социолози организација (Milošević, 2013, стр. 221). Бирократски системи су уређени према логици

инструменталне рационалности, без обзира што се њихови крајњи циљеви изражавају у категоријама вредносне рационалности, у случају актуелне кризе као: „спасавање људских живота”, „угроженост најосетљивијих категорија нашег друштва – деце и старих”, „наших родитеља”. Да би спровела инструменталну рационалност и била функционална, бирократска организација лежи на дисциплини која подразумева послушност и присиљан ланац команде. Тако да се захтева подвргавање појединца ауторитету, а свако одступање од оваквог понашања најпре се опомене, а затим и службено кажњава. Поента је, како објашњава Фуко, да се утемељи специфична „нормализујућа технологија” која охрабрује самоцензуру и јавно делегитимује оне који се не конформишу:

„Наше друштво није друштво јавних приредби већ надзора; испод површине слика, дубински се утиче на тела; иза велике апстракције економске размене, одвија се минциозно и конкретно дресирање корисних снага; комуникациона мрежа је подлога за акумулирање и централизовање знања; системима знакова одређује се начин на који се моћ укоренује; лепи тоталитет јединке није нарушен, потиснут, измењен нашим друштвеним поретком, него се јединка у њему брижљиво фабрикује, у складу са тактичком организацијом снага и тела” (Foucault, 1997, str. 245).

Међутим, строга дисциплина и кажњавање нису довољни да би се систем дуго-рочно могао одржавати. Како примећује Мертон:

„дисциплина може бити ефикасна једино ако идејне обрасце подупиру снажни осећаји који укључују преданост дужностима, јасан осећај ограничености властитог ауторитета и способности, те методично извођење рутинских активности. Ефикасност друштвене структуре зависи у коначном од усађивања примерених ставова и осећања у учеснике групе” (Merton, 1952, str. 365.)

Пораст структурног насиља је обележје модерног доба. Светска³ потрошња на наоружање доживљава континуирани успон и сада износи 1,917 милијарди долара у 2019. години, што је највиши ниво од 1988. године (SPIRI Military Expenditure Database, 2020). Пораст насиља дешава се паралелно са способношћу владара да мобилизују подршку народа у замену за шири грађанска права и, у условима кризе, повећану сигурност. Заједно са унутрашњим дисциплинским последицама модерних друштвених организација које обесхрабрују непослушност, чине функционалну бирократску организацију. Ипак, насиље постаје све мање видљиво, иако је организацијски и идеолошки уграђено у наше свакодневне животе. „Тиме што се од погледа јавности крије физичко насиље (тј. сели се на маргине) и тиме што се не препознају ненасилни облици насиља, креира се простор за више принудне моћи” (Malešević, 2011, str. 216). Сва је прилика да ће се репресија државног апарата дешавати у демократским као и у ауторитарним државама. За репресију и јачање моћи присиле владе ће обезбедити легитимитет путем страха који се константно и све јаче шири међу становништвом, а грађани ће тражити већу контролу државе над својим животима

---

³ Пет највећих војних потрошача у 2019. години су САД, Кина, Индија, Русија и Саудијска Арабија. По први пут две азијске земље се налазе у топ три потрошача за војску. Србија је за потребе војске потрошила 1,14 милијарди долара, чиме се на листи организације СИРИ нашла на петом месту међу државама са највећим скоком у финансирању у односу на 2018. годину (SIPRI Military Expenditure Database, 2020).

у замену за осећај сигурности. Показаће се да препоруке нису довољне, већ да је нужна државна интервенција. Није изгледно да у времену кризе јачају демократске државе, већ ауторитарне.

Све је очигледније да ће у времену кризе јачати организацијски и бирократски капацитети државе. Криза ће показати слабости у систему који ће се после почетног колапса реорганизовати и структурно ојачати. Будући да је здравствени систем сада на „првој линији одбране”, као и да су очи јавности више него икада упрте ка функционалности овог система, он ће, да би издржао и превазишао проблеме са којима се суочава, морати бити реорганизован по узору на војни систем. Али актуелна ситуација је далеко од кризе у само овом систему, цео систем националне државе је у кризи и реперкусије на целокупну државну организацију су неминовне. Економска криза у стопу прати здравствену кризу, а веома блиске су и драстичне промене друштвености услед препорука које се односе на социјалну и физичку дистанцираност. Како микросоциолошке студије показују, уколико се инсистирање на физичкој дистанци продужи, можемо очекивати да ће грађани постати „више депресивни, без енергије, мање солидарни са другим људима, постаће више анксиозни, неповерљиви и вероватно насилни” (Collins, 2020). Због тога можемо очекивати да ће криза изазвана коронавирусом ојачати државне апарате репресије (војска, полиција, судство) који се користе за ратове али и за присилу над властитим становништвом (демонстрантима, штрајкачима и сл.). Ова репресија у времену мира не служи одбрани војног и политичког система, већ одржавању система друштвених неједнакости, демонстрацији снаге и дисциплиновању становништва. „Револуције се дешавају због „слома одозго” а не „побуне одоздо”, јер без обзира на то колико су масовне групе депривирани, оне не могу да сруше државу све док се елите и њихов војни апарат држе заједно (Collins, према Škorić, Kišjuhas, 2016).

Како је већ речено, ниједан присилни апарат не би могао опстати на дуже стазе да није подршке у микро друштвеним групама. Јачање моћи присиле није нешто што је наметнуто грађанима против њихове воље, то је процес који се догађа уз прећутну и трајну друштвену подршку. Повећање државног апарата репресије није могуће спровести а да се оно у широким слојевима не разуме и прихвата као праведно. Модерне државе имају велики и значајан ресурс (који нису имале државе у историји), а то су масовни медији који допру до сваког грађанина и преко којих шаљу идеолошке поруке које им омогућавају подршку јавности. Управо као што наводи Малешевић: „Не сумњамо у оно што нам се чини нормалним и природним. А то је највећа жеља сваког идеолошког дискурса: постати невидљив кроз нормализацију и навикавање” (Malešević, 2011, str. 353).

Ова криза показала је да је моћ државе у сталном успону, упркос донедавно заступљених становишта да услед глобализације слаби њена моћ (Bauman, 2010; Kaldor, 2005), као и да глобализација није смањила ове утемељене друштвене категорије. Неолиберални капитализам као дериват модерног доба није умањио бирократизацију, већ ју је само повећао. Заправо, можемо рећи да су процеси све веће бирократизације и нових технологија – од сателита, интернета, мобилних телефона, робота, модерног наоружања, нанотехнологије, контроле граница, праћења контакта грађана итд. – заправо помогли да се ојача организацијска моћ држава, које су сада још способније да контролишу своје границе, популацију, прикупљање пореза,

спровођење закона, образовања, имиграцију и многе аспекте свакодневног живота. Иако је свет суочен са првом глобалном пандемијом, која се тако брзо проширила широм земаљске кугле управо због веће повезаности света, одговор на њу је врло државоцентричан.

Уместо закључка

Човеково овладавање природом је тековина модерне цивилизације. Ипак, модерни човек је склон да ову своју моћ прецени, а значај природе и њену моћ потцени. Научници широм света већ неко време упозоравају на могуће погубне последице претеране експлоатације природних ресурса и уништавања природног окружења. Поред наведених потреба улагања у заштиту друштвеног окружења, социолози су већ истицали значај сузбијања појава попут сиромаштва, криминала, дроге, насиља и других, за здравље становништва, погубних фактора. Једнако је забрињавајуће то што постоје очигледни докази да производи и поступци појединих привредних корпорација угрожавају јавно здравље, чега су често и оне свесне али не желе да промене ништа јер им статус који уживају обезбеђује профит, док порез који плаћају ове фирме представља значајну ставку у приходима државе. Уколико свет у догледно време стави под контролу коронавирус, пожељно би било да на исти начин приступи решавању и епидемијских појава које су једнако погубне за друштвено ткиво, а које би се могле сузбити активним мерама какве видимо да је држава у стању да спроведе када за то постоји снажна политичка воља. Једну овакву свеобухватну акцију требало би спровести у сврху сузбијања загађења животне средине, али и других појава које чине социјалну патологију и угрожавају јавно здравље, попут корупције, криминала, сиромаштва и сличног, и то по могућству пре него што изазову масовну трагедију какву је изазвала ова пандемија, а чији смо данас сведоци.

У колико мери су друштвени системи осетљиви показује друштвена криза изазвана првом пандемијом у глобалном добу. Примена проверених противепидемијских мера, каква је карантин, изазвала је економски колапс и кризу који могу имати једнаку погубност по људске животе као и вирус. Удар на здравствени систем пренео се на остале друштвене системе. Друштвену кризу и стање одбране државних система представници влада поистовећују са ратним стањем, стога сведочимо милитаристичкој реторици у објашњавању ситуације и спасавању организацијских капацитета државних система и позивима на националну солидарност. Социологе у оба случаја (и код вођења рата и код управљања кризом) интересују друштвене и политичке промене које криза генерише. По свој прилици промене ће се, као и код управљања ратовима, састојати од повећања бирократске контроле становништва (нове технологије за праћење контакта грађана, далеко већа и организованија контрола граница, са добро организованом базом емиграције и имиграције). Увећане потребе за контролом довешће до повећања бирократског апарата и моћи држава, односно до повећања капацитета бирократске присиле.

Уколико тражимо оптимистичне исходе кризе, онда могућност лежи у томе да ће здравствени систем морати да ојача пред изазовима какве пред њега ставља пандемија. Једном побољшани, организацијски и бирократски капацитети овог система

одржаће се и у будућности. Међутим, изгледно је да ће јачати, пре свих, системи који и у мирнодопском периоду служе да заштите државу од свих оних незадовољних друштвеном неједнакошћу погођених грађана, а то су војни и полицијски системи, тј. они који имају монопол над насиљем. Оваква држава пружиће већу сигурност својим грађанима, који ће са своје стране дати подршку и указати поверење државним организацијама и њиховом све већем присуству и контроли свакодневног живота. Организацијске и идеолошке силе су исте оне силе које омогућавају сигурност и заштиту, економски раст и социјални стандард за милионе појединаца широм света. То су исте силе које су у времену актуелне економске кризе и експлозије незапослености усмериле средства за помоћ својим грађанима. Овакав узајамни однос између државне присилне организације и прећутне подршке грађана твори све јаче државе–нације у модерном свету.

Olivera S. Marković Savić¹
University of Priština with temporary
Head Office in Kosovska Mitrovica,
Faculty of Philosophy, Department of Sociology
Kosovska Mitrovica (Serbia)

**CRISIS AND ORGANISED CONTROL:
The COVID-19 Pandemic and Power of Surveillance**
(Translation In Extenso)

Abstract: In this text, we consider the short term and long-term consequences of the COVID-19 epidemic among people throughout the world. In many societies, as a result of the health danger, governments have intervened by denying basic social and political rights. Because of these changes, economy has experienced a crisis whose effects many compare to the Great Depression of the last century. By dealing with the new problems, many countries have enforced measures of quarantine and closed their borders. The answer to the problems has not shown international solidarity, but state-centrism. The text first discusses what the old anti-epidemic measures brought to modern societies that had to be resorted to in preventing the spread of the epidemic. This is followed by an attempt to predict the possible long-term consequences for the functioning of social structures and government systems. As countries increase control and penetration into the sphere of everyday life of their citizens, in which they are substantially aided by new technologies, this trend can be expected to continue. On the other hand, citizens will lend support with the enforcement of such control in exchange for the sense of security. In the long run, such processes indicate the possibility that countries will emerge stronger from this crisis, although until recently it was thought that they had weakened under the impact of globalization.

Keywords: COVID-19 pandemic, crisis, public health system, government, ideology, organization

Instead of Introduction

The COVID-19 pandemic, caused by coronavirus (SARS-CoV-2), has raised multiple issues and unknowns. Initially, it appeared as if the epidemic was going to be contained in China, where it originally had started. Therefore, it was not until 11 March that the World Health Organisation (WHO) declared pandemic (WHO, 2020a). Since the world is rapidly learning about the disease and its consequences, the questions asked some months ago today seem almost superfluous but still relevant in terms of hindsight regarding this rapid global phenomenon. At its very outset, it was unclear why the highest alert was signalled

---

¹ olivera.markovic@pr.ac.rs

when there are so many other aspects that cause diseases and deaths in modern world. Namely, is the fear of the COVID-19 pandemic exaggerated from the perspective of other causes of diseases and death faced by socially deprived groups on a daily basis, some of them being poverty, life in poor and unhygienic conditions, water, food and air pollution as direct causes of many diseases, then insufficient access to the healthcare system, absence of social and retirement insurance, etc.? Moreover, we incredulously watched the world's most developed countries wondering how it could happen that the disease had broken their lines of defence and commenced its uncontrollable spread. In addition, what does a virus epidemic mean for a society in the first place? Is public health again more important than maximising the amounts of earned profits? Is it the virus of natural origin or was it man-made in a laboratory? One of the reasons for this question, as well as so many others, must lie in the fact that it is still unknown: it is a novel virus, which spreads rapidly, but there are no safeguards against it (a vaccine, medication and the like). An even greater challenge is to predict accurately how long our social habits and lifestyles will be kept in check. How do we create strategies for exiting this crisis? What will life look like after it has subsided, i.e. how to carry on living with the virus? Is it necessary for the majority of population to contract the virus, granted at a somewhat slower pace, before the vaccine is available? Furthermore, will the media continue to be interested in following up on all victims of economic recession after the pandemic? There are so many other things as well.

Apart from our individual vulnerabilities, the COVID-19 pandemic has also demonstrated social vulnerabilities – the vulnerability of modern developed societies, which have neglected public good and the welfare state while pursuing capital. In fact, once it has been established that this disease itself is not so deadly for the majority of population, its devastating consequences on the social system have been identified, and the system suffering the strongest blow is the public health system. At this historic moment, the effects of cost cutting measures, which have been in place for many years, are becoming manifest now. While replication of the speed and spread of the new virus may be contained via measures that originate from times before the world's modernisation, such as quarantine, there are no measures for preventing fake news and thus successfully protecting the population from it. Recommendations and, in some countries, obligations to stay in and locked down, have caused people worldwide to be faced with large amounts of true and false information, all of which is focused on one subject only, named *infodemic* by the WHO (WHO, 2020b). Messages released by governments and mainstream media have never borne more extensive fruit. Nevertheless, it is well worth noting and highly commendable that many Internet platforms have been launched and made available to wider public in a manner which made useful and verified information accessible to everyone and it is then up to readers to decide who to trust regarding all offered information. A survey of information conducted on the Twitter social network shows that fake information was released more frequently; however, it was spread less frequently than scientifically proven or verifiable information (Pulido et al., 2020).

Measures for combatting the massive spread of the virus, on which governments rendered relative decisions, were essential to every individual within communities and therefore attracted strong interest of the public. Governments worldwide have demonstrated a lack of preparedness to respond in a more resolute manner, in order to strongly, efficiently and unequivocally prevent the spread of the pandemic. Challenges faced by governments

were how to preserve economy and not to violate human rights and at the same time prevent the collapse of healthcare systems, whereby thousands of human lives would have been at risk. What we can currently see in action are lockdowns within state borders and reliance upon countries' own resources and crisis-facing strategies, whereas the world has failed to stand the test of solidarity, thus leaving the citizens of EU member states disillusioned (European Parliament, 2020). The strength of national states² has shown supremacy over alliances such as the European Union (EU) and the United Nations (UN), while the super strong NATO has turned out to be entirely useless. Despite the widely present position that in modern times (as a by-product of neoliberalism and globalisation) the strength of countries is diminishing, the coronavirus-caused crisis has shown continuity with the processes of resovereignisation in the postglobalization era of the 21st century (Koljević, 2017; Simeunović, 2017).

The purpose of this paper is to show that the pandemic crisis will increase the power of surveillance. In times of crises, as is the case with wars, organisational capacities of states grow particularly, and the ones we will deal with in this paper are bureaucratic controls and surveillance. In the first section of the paper, the objective is to show, by using the example of global lack of preparedness to face the pandemic, that the response did not lie in a joint inter-country exercise but rather in two prevalent strategies: saving public health in the state or saving economy in the state. Response to the crisis was predominantly state-centric. In the second section of the paper, the objective is to show how the pandemic-caused crisis was used to strengthen power, especially in terms of bureaucratic enforcement and penetration in people's everyday lives. The newest technologies, which are increasingly being used for mass surveillance and control of citizens, increase states' enforcement capacities. Disciplining the body and the mind of citizens is a long-term process, which is ever more sophisticated in modern times. In his analysis of the surveillance and punishment process, Foucault notes as a key presumption that reducing violent punishment in modernity does not mean that modern individuals live in a less violent social environment, but that there is a need "not to punish less, but to punish better; to punish with an attenuated severity perhaps, but in order to punish with more universality and necessity; to insert the power to punish more deeply throughout the social body" (Foucault, 1997, p. 93).

Crisis of public healthcare systems

The Global Health Security (GHS) index has shown unpreparedness of healthcare systems worldwide to face the epidemic, which has been the case even with the most developed countries (out of total 195 countries). It is worth noting that this index was introduced several months before the COVID-19 outbreak. According to epidemics expert Quick, this index reveals that levels of investment in public healthcare systems are low, especially in

---

² We understand the content of the concept of national state in the sense that almost all modern states are national states, since in institutional terms they promote a form of *societal* culture, which includes a common language and social institutions. "Promoting integration into societal culture as a part of the nation-building project, in which all liberal democracies were included." (Kymlicka, Opalski, p. 32). National states are predominant bordered power-containers (Giddens, 1987). For more on theories that recognise the state as a central geopolitical category in modern world and nationalism as a predominant ideology of almost all modern nations-states (see Marković Savić, 2018).

public health emergency preparedness fund. He also notes: “That is, close the fire department and cancel the fire insurance as nobody’s house has burned down lately.” (Spinney, 2020). According to what this expert says, viruses never stop mutating and being transmitted on to humans, so from the biological standpoint, an outbreak of a novel pathogen is inevitable. A much bigger problem is the issue of how the world has come to disregard the importance, strength, extent and possibility of microbe spread, and also to neglect its healthcare capacity and reduce it to such weakness. We tend to ignore the strength of dangerous pathogens since for a while, we have been exposed to anti-vaccine campaigns, which, on the one hand, are a direct consequence of low health-related culture and, on the other hand, a result of information-prompted fear of detrimental side effects of the vaccines produced by certain major pharmaceutical players.

The cost-cutting measures, along with underestimating the possibility of a new infectious disease spread, are of such magnitude that there is not enough personal protective equipment (face masks, gowns and other products) to ensure that medical staff are protected and additionally there are medical staff shortages, especially in cases when the infected staff need to be substituted. There is a shortage of ventilators, which are indispensable for treating the most severely affected patients. Such reports are presented by many countries from the developed world: “Britain has far fewer medical staff and ventilators than most other European countries” (Neway, 2020). A group of 600 doctors in France said that they would file a lawsuit against the Prime Minister and former Minister of Health (Europost, 2020). The USA, as one of the highest-ranking countries based on the GHS index, and the world’s most powerful country, has faced the enormous lack of proper gear to fight the COVID-19 pandemic, thus jeopardising and putting the lives of medical workers at risk (Jacobs, 2020). This is especially illustrative in the context of the reviewed Defence Expenditure Report. According to it, in the USA alone “in 2014, investment in Air Force amounted to USD 3.8 billion, compared to mere USD 13 million of investment in ground troops and USD 330 million spent for the US Navy, along with the production of military aircraft, with the lion’s share of USD 4.12 billion” (Kreps, 2016, p. 6). Could this crisis have been prevented if investments in public healthcare had been made at the appropriate time? Is this the price paid due to long years of cost cutting in public healthcare systems and social policies? These questions remain to be answered. Nevertheless, cost-cutting measures resulted in almost everyone being denied what they duly deserve, and the majority of people will be even more destitute.

China faced this problem at the very outset of the epidemic, but it managed to organise the workflows on its own, primarily because, being a large country, the availability of the medical staff was immense, and these staff also provided their expertise and help in the most affected areas of the country. China’s production capacities are enormous, and it was quick to order that all capacities should be employed for production purposes, for ventilators, face masks, gowns and other necessary equipment. By the time the crisis erupted, China was the world’s largest supplier of key products, accounting for half of all European and US imports of personal protective equipment (Rodrik, 2020). Based on this experience, we may see a development of social capitalism, as we have already seen from the example of China. The rest of the world had a head start at least because of Chinese experiences so it could have been able to prepare. However, it is apparent that the threat of this novel virus and its spread was underestimated, and as a result of such downplaying of the microbe power, the world

is at risk. Unlike rapid introduction of the strict quarantine as a measure China resorted to, there have been cases of countries which, at the moment when the epidemic was at its full swing, insisted on the benefits of economy over public health, thus ignoring the importance of healthcare systems and state of the nations as one of key pillars of modern society and modern economy. Certainly, national governments faced choices which were far from easy, in addition to them being new (since Europe had not seen a large-scale epidemic for almost six decades). Namely, when the epidemic first broke out, i.e. when it became obvious that lines of defence had failed and that the epidemic was unstoppable, and that it was therefore necessary to render decisions on what needed to be done in the situation of the epidemic, two options emerged, both of which were detrimental.

One option was to introduce the strict quarantine, which is untenable in the long-run and inevitably leads to economic recession, as a result of which we can expect higher mortality rates than unemployment rates and insufficient liquidity, this being applicable to working-age population (Martikainen, 1996). It is therefore expected that those who survive coronavirus will die of the consequences of poverty and recession, i.e. side effects of the two. This is something that we are still to witness, but such diseases and deaths will not take place in front of cameras and no one will blame them on public authorities.

The other option was advocated by those in favour of market mechanisms who at the same time declined the interference of the state in the form of different priorities, as well as the “welfare state”. They were determined to allow the virus to spread freely. According to initial calculations, 1–2% of all cases would result in deaths from the virus, but the economy would be saved and subsequent deaths resulting from recession would be avoided, which appeared to be a better plan than the former one. Nevertheless, this plan turned out to be too risky because reliable calculations could not be made in terms of the number of deaths resulting from the epidemic and the number of deaths resulting from the ensuing recession. The case of Italy proves that it is not easy to make estimations of mortality rates and that mortality rates are much more different in the event of an intra-hospital epidemic or epidemics in senior citizen homes. Uncontrolled spread of the epidemic leads to overburdening the healthcare system unable to treat all infected persons, which also increases mortality rates in the population. Moreover, there are uncertainties in terms of virus mutations if too many people, in the event of non-compliance with the quarantine and self-isolation measures, contract it. Therefore, the situation came down to the game of numbers and statistical and epidemiological financial calculations. In fact, all along this has been about saving the social system.

The majority of governments in the world pursued a route between the two options. By containing the epidemic, governments seem more competent whereas media and the public will have a favourable view of the measures undertaken by most prominent representatives of the authorities. Something that must not happen is a sudden surge in the number of infected persons, as was the case in Italy. In that event, healthcare and emergency care system will not be able to meet all relative requirements, i.e. it will become overburdened, and it is therefore necessary to minimise social contacts so that the virus not to be able to transfer from each infected person to more than one healthy person. Thereby, the epidemic would be kept under control until the moment when appropriate protection, i.e. vaccine, is developed. In this way, there are increased chances that all those who develop a more severe form of the disease, i.e. persons 60+ years old, and those with already existing diseases will have access to being hospitalized in the ICUs. Here we should keep in mind the prevention (or at least diminished chance) of infection among medical staff, otherwise the situation

would become even more difficult. It is evident that many European countries (each with its own idiosyncrasies) still opted for the midway solution, where senior citizens and vulnerable persons are advised to fully quarantine, while the suggestion to all others is to self-isolate, with only barely necessary movements, and to work from home, when possible. This midway solution was selected by European governments because they closely followed the strategies of the Far East countries that so far have the best track record in terms of coronavirus spread control. Here I refer mainly to Singapore, South Korea, Japan but also China.

Social inequalities caused by the work division system stand out particularly in an epidemic situation. Last year, only one third of all employed persons in the USA said they were able to work from home. Most of those are in white-collar, higher-paying jobs with good health care, paid leave policies and insurance in the event of unemployment. The so-called blue-collar workers, i.e. all those people who keep factories running (groceries, toilet paper and sanitation products, trade, delivery and the like) cannot work from home and have no paid leave or health insurance. In addition, they are more likely to be women or people of national minorities (Green, 2020).

Just like many other countries, Serbia was not prepared for the coronavirus. Serbia's healthcare system is in very poor condition. The majority of capacities were inherited from the former state (Socialist Federal Republic of Yugoslavia – SFRY), with very low investment levels over the last 30 years following the breakup of the SFRY. The low level of hygiene and protection of medical and other staff is common and also there is a shortage of medical staff since for many years they have been emigrating from the country in pursuit of better working conditions. Under the described circumstances, the soaring epidemic is devastating. Serbian authorities had to include in their calculations cultural habits of the population, which contravene the key epidemiological recommendations regarding self-isolation and social distancing. Furthermore, citizens do not trust that information presented to the public is objective and the same applies to recommendations and decisions of the ruling authorities. Accordingly, as early as 15th March 2020, the state of emergency was declared in the entire territory of Serbia (Službeni glasnik RS, No. 29/2020-3). Due to all of the above mentioned, no matter how much people disapproved of the measure of movement restrictions and limiting human rights, the introduction of the state of emergency was appropriate for the purpose of saving public interest. If there was one thing the world could learn from Italy's dramatic example, it is the fact that advice provided by experts in the field of epidemiology regarding the necessity to self-isolate and prevent virus spread without any delay, as well as quarantine measures, must be implemented clearly and strictly. However, what raises concern is the possibility to misuse executive powers, which is not rare in insufficiently developed democracies.

While America and rest of the world experienced growing racism towards the Chinese and Oriental people in general, in Serbia the stereotypes and prejudice were directed mainly against people returning from abroad (Stojanović, 2020). Such positions are urged by the arrogance of all those people who, once they entered the country, were ordered to follow the self-isolation measures but failed to do so.

Another specific thing in Serbia that could help in facing the crisis and prompting swift action in the event of a crisis, compared to the countries which have not been through a crisis in their own territory, is the fact that Serbia has recently had war experiences, including the NATO aggression in its territory as well as the Kosovo-related political crisis. For Serbian citizens residing in Kosovo and Metohija, social and physical isolation

has lasted for more than 20 years. Working conditions of the employees at the University of Kosovska Mitrovica involve constant tensions, absence of suitable working conditions and in many cases adaptability to volatile political and social circumstances. For the citizens of Serbia, confronting a crisis is by no means uncommon.

The State's response to the crisis

Politicians worldwide tend to use militarist discourse and war terminology to describe ways of handling the coronavirus-caused crisis. Militarist metaphors send messages of solidarity and invite us to take action in a situation when the feeling of togetherness in fighting the “invisible enemy” needs to be fostered. At the same time, critical voices need to be silenced as they insist on responsibility of the neoliberal system for the crisis, primarily due to low investments in the healthcare system and allowing the logic of capital to win. Although the virus equally affects all people, races, nations, countries, the response to this threat is determined within a particular country. We, as citizens, are more interested in the needs of our fellow citizens, regardless of their identity “markers”, such as social class or gender, whereas nation has become the main ideological denotation of modern times, although national “solidarity” and group homogeneity are not a natural and mechanical response to an external threat, i.e. crisis. The crisis also works as a catalyst which, in institutional terms, connects two processes that are central both in terms of the existence of the modern state, as well as in terms of waging wars, and those are bureaucratic enforcement and centrifugal ideologization (Malešević, 2011).

In this process, modern states are different from pre-modern ones that had far more limited organisational capacities. The importance of a bureaucratic structure for modern states was emphasised by Weber (1976), whose heritage served as the basis of the idea of explaining the machinery of the modern state's functioning. Bureaucracy is based on hierarchy and it is productive only when there is clarity of who issues orders and who follows them, with the bureaucratic hierarchy being replicated from army hierarchy. The army bureaucratic system applies the same principles of achievement and productivity like a modern factory. It is no accident that innovations in the organisational structure of the civil sector basically originate from the military sector or alternatively, they were innovated for army requirements: division of work, expertise, innovation in communication and transport, industry, technology and science (Giddens, 1987).

“By encouraging the division of tasks through the allocation of responsibility and strict division of work, bureaucratic organisations – of which a typical example is a modern army machinery – succeed in getting discipline to take precedence over individual initiative and emotional dedication” (Malešević, 2011, p. 214).

Sociologists of organisation also agree that globalisation-triggered restructuring has not brought essentially different forms of work from the already firmly established bureaucratic model (Milošević, 2013, p. 221). Bureaucratic systems are organised based on the instrumental rationality logic, regardless of their ultimate goals being expressed in the categories of value rationality, in the case of the current crisis as “saving human lives”, “threat to the most vulnerable categories of our society – children and the elderly”, and “our parents”. In order to implement instrumental rationality and keep it properly functional, the bureaucratic organisation relies upon discipline which entails obedience and enforced chain

of command. Hence, it is required that an individual is subjected to the authority, and any deviation from such behaviour is first given as a warning and then it is formally punished. The point is, as Foucault explains, to establish the basis for specific “normalizing technology”, which encourages self-censorship and publicly delegitimises those who refuse to comply.

“Our society is not a society of public ceremonies but a society of surveillance; under the surface of images, bodies are affected from the deep; behind the big abstraction of economic exchange, there is an ongoing meticulous and specific coaching of useful forces; communication network is a backdrop for accumulating and centralising knowledge; the systems of signs determine the manner in which power takes root; the wonderful totality of an individual is not disrupted, suppressed, altered by today’s social order, rather, the individual is carefully fabricated in it, in line with the technical organisation of forces and the body” (Foucault, 1997, p. 245).

However, strict discipline and punishment are not sufficient for a system to survive in the long run. As Merton notes,

“discipline may be efficient only if idea patterns are supported by strong feelings, which include commitment to duty, a clear sense of limitations of own authority and ability, as well as methodical performance of routine activities. Efficiency of the social structure ultimately depends on instilling appropriate views and feelings in the participants of a group” (Merton, 1952, p. 365).

A feature of modern times is an increase in structural violence. Worldwide³ expenditure on arms is continuously growing and it currently stands at USD 1.917 billion in 2019, which was the highest amount since 1988 (SPIRI Military Expenditure Database, 2020). The increase in violence rates is concurrent with the ability of those in power to employ people’s support in exchange for broader human rights and, in a crisis situation, stronger security. Along with internal disciplinary consequences of modern social organisations, which discourage disobedience, they form the functional bureaucratic organisation. Nevertheless, violence has become less noticeable although it is in organisational and ideological terms integrated in our everyday lives. “By physical violence being concealed from the public eye (it is being marginalised) and by failing to recognise non-violent forms of violence, more room is created for enforced power” (Malešević, 2011, p. 216). By the look of things, repression of the state apparatus will take place both in democratic and authoritarian countries. Governments will legitimise repression and strengthening the power of enforcement by continuously increasing fear mongering among the population, whereas citizens will strive to exercise stronger control over their lives in exchange for the sense of safety. As it turns out, mere recommendations are not enough, but intervention by the state is also required. It is not likely that in the time of the crisis democratic countries should grow. This will also be the case with authoritarian countries.

---

³ Five largest military spenders in 2019, which accounted for 62 per cent of expenditure, were the United States, China, India, Russia and Saudi Arabia. This is the first time that two Asian states featured among top three military spenders. For military purposes, Serbia has spent USD 1.14 billion, thus ranking 5th on the Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) among countries with the largest increase in military spending compared with 2018 (SIPRI Military Expenditure Database, 2020).

It has become more apparent that states' organisational and bureaucratic capacities will grow in the time of the crisis. The crisis will reveal vulnerabilities of the system that after an initial collapse will reorganise and structurally strengthen. Given the fact that the healthcare system is currently is "the first line of defence" and also that the public is scrutinising the functioning of this system more than ever before, it will have to be reorganised based on the military system, in order for the healthcare system to be able to resist and overcome difficulties it is faced with. Nevertheless, the current situation is far from crisis in this system only, the entire system of the national state is in a crisis, with repercussions on the entire organisation of the state being inevitable. The economic crisis follows in the footsteps of the healthcare system crisis and very similar to those are drastic changes to socialising due to recommendations regarding social and physical distancing. As some micro-sociological studies show, if insistence on physical distancing continues, we can expect that population will be "more depressed, lacking energy, less emphatic with other people and they will be more anxious, mistrustful and probably violent" (Collins, 2020). We can therefore expect that the crisis caused by the coronavirus will strengthen states' repression systems (army, police, justice system), which are utilised for wars but also for enforcement against a country's own population (protesters, strikers, etc.) This repression in peacetime does not serve the purpose of defending military or political systems but instead it serves to maintain the system of social inequalities, muscle-flexing and disciplining the population. "Revolutions occur as a result of a 'dismantlement from above' rather than 'rebellion from under' because no matter how deprived the masses are, they cannot oust the state for as long as elites and their military apparatus stick together" (Collins, according to Škorić, Kišjuhas, 2016).

As has already been noted, not a single system of enforcement would be able to survive in the long run if it were not for the support from micro-social groups. Strengthening the power of enforcement is something that is imposed upon citizens against their will, but it is the process that takes place with tacit and permanent social support. Increasing the state's repression apparatus is not possible to implement if it is not perceived and accepted as even-handed by broad masses. Modern states have a major and significant resource (which states did not have historically) and these are mass media, which reach every citizen and through which ideological messages are sent, thus ensuring support of the public. It is exactly as Malešević notes: "We do not doubt what seems normal and natural to us. And this is the strongest desire of every ideological discourse: to become invisible by means of normalisation and acquiring the habit" (2011, p. 353).

This crisis has shown that the power of the state is on a continuous increase despite until recently advocated positions that its power is weakening as a result of globalisation (Bauman, 2010; Kaldor, 2005), and also that globalisation has not reduced these well-founded social categories. Neoliberal capitalism, as a derivative of modern times, has not reduced bureaucratisation. Instead, it has only made it bigger. Actually, we can safely say that the processes of increasing bureaucratisation and new technologies – satellites, the Internet, mobile phones, robots, modern arms, nanotechnology, border controls, monitoring citizens' contacts, etc. – have actually helped strengthen organisational power of states, which are now even more capable of controlling their borders, population, tax collection, implementation of laws, education, immigration and many aspects of everyday life. Although the world faces the first global pandemic, which has spread so quickly throughout the globe, it is specifically because of stronger connections in the world that the response to it is very state-centric.

Instead of Conclusion

Human mastery of the nature is a legacy of modern civilisation. Still, today's man is inclined to overrate this power of his and to underestimate the nature's power as well. For some time now, scientists worldwide have been warning about potentially devastating consequences of excessive exploitation of natural resources and destruction of the environment. In addition to the mentioned need to invest in the protection of the social environment, sociologists have already emphasised the importance of eliminating circumstances such as poverty, crime, drugs, violence etc., all of which are ruinous factors to the population health. An equal cause for concern is the fact that there is compelling evidence about products and actions of certain corporations being damaging to public health, which they are aware of in many cases but they simply do not want to change anything. Namely, the status they enjoy provides hefty profits for them, whereas taxes paid by such corporate entities represent a significant item in the relevant country's revenues. If the world succeeds in keeping the coronavirus under control in the foreseeable future, it would be advisable to approach in the same manner the issue of resolving epidemic outbreaks as equally devastating for social fibre. Such outbreaks could be contained with active measures, which, as we have seen, are perfectly likely to be implemented, provided that there is strong political will for them. One such extensive exercise should be carried out for the purpose of curbing environmental pollution but also other phenomena which constitute social pathology and jeopardise public health, such as corruption, crime, poverty and the like, preferably before they cause major disasters, as has been this one caused by the pandemic, which we have witnessed today.

The extent of vulnerability of social systems is confirmed by the social crisis that resulted from the first global pandemic of modern times. The application of empirically confirmed anti-pandemic measures, such as the quarantine, has caused economic collapse and crisis which may have equally devastating effects on human lives as the virus itself. The intensity affecting the health system was transferred on to other social systems too. The social crisis and the condition of defence of selected social systems are by the representatives of governments equated with the state of war, thus we witness the militaristic rhetoric used for explaining the situation and saving state systems' organisational capacities and appeals for national solidarity. In both cases (wars and crisis management), sociologists are interested in social and political change generated by the crisis. In all likelihood, this change, as is the case with war management, will consist of strengthening bureaucratic controls of the population (new technologies for monitoring citizens' contacts, far stronger and better-organised surveillance of borders, with well-organised emigration and immigration bases). Growing needs for control will result in a growing bureaucratic apparatus and power of states, i.e. stronger capacities for bureaucratic enforcement.

If we want to seek an optimistic outcome of the crisis, then this possibility lies in the fact that health systems will need to grow when faced with challenges posed by the pandemic. Once improved, organisational and bureaucratic capacities of this system will remain in place in the future as well. Nevertheless, it is likely that the systems that in peacetime serve the purpose of protecting the state from everyone who is dissatisfied with social inequality of affected citizens, which are army and police systems, i.e. the systems that monopolise violence, will grow before all other systems. Such state will provide more

safety to its citizens who, on their part, will provide support and give trust to state organisations and their ever-growing presence and control of everyday life. Organisational and ideological forces are the same forces that ensure safety and protection, economic growth and social standard for millions of individuals worldwide. These same forces are those that in the times of the current financial crisis and soaring unemployment redirected funds in order to assist their citizens. Such mutuality between the enforced organisation of the state and citizens' tacit support creates increasingly strong state-nations in the modern world.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Bauman, Z. (2010). *Liquid Fear*. Novi Sad: Mediterran Publishing. [In Serbian]
- Collins, R. (2020). *Sociology of Mask and Social Distancing*. Available at: <https://www.drran-dallcollins.com/sociological-eye/2020/7/8/sociology-of-masks-and-social-distancing>
- European Parliament (2020). *Uncertainty, Eu, Hope. Public opinion Survey Commissioned by the European Parliament*. Available at: <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/en/be-heard/eurobarometer/public-opinion-in-the-eu-in-time-of-coronavirus-crisis>
- Europost. (2020). Doctors in France sue their prime minister for "government lie" 22 March <https://europost.eu/en/a/view/doctors-in-france-sue-their-prime-minister-for-government-lie-27633> (accessed 10 april 2020)
- Foucault, M. (1997). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Beograd: Prosveta [In Serbian]
- Giddens, A. (1987). *The Nation-State and Violence*. University of California Press.
- Green, J. (2020). COVID-19 Is Becoming the Disease That Divides Us: By Race, Class and Age. *Bloomberg*. 21 March. Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-03-21/covid-19-divides-u-s-society-by-race-class-and-age> (accessed 2 April 2020)
- Jacobs, A., Richter M., Baker M. (2020) "At War With No Ammo": Doctors Say Shortage of Protective Gear Is Dire. 19 March. *New Yourk Times*. Available at: <https://www.nytimes.com/2020/03/19/health/coronavirus-masks-shortage.html> (accessed 23 March 2020)
- Kaldor, M. (2005). *New and Old Wars: organised violence in a global era*. Beograd: Časopis Beogradski krug. [In Serbian]
- Koljević, B. (2017). Resovereignization and Politics of the People. In U. Šuvaković, V. Čolović, O. Marković Savić (Eds) *Globalisation & Glocalisation*, 402–410. Beograd: SSD, Institut za uporedno pravo; Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini. Available at: https://drive.google.com/file/d/1L5OVkL-e_6tONS-Smw_W1S4jyTTEvvDF3/view
- Kymlicka, W., Opalski, M. (2002). *Can Liberal Pluralism Be Exported? Western Political Theory and Ethnic Relationship in Eastern Europe*, Belgrade: Beogradski centar za ljudska prava. [In Serbian]
- Kreps, L. (2016). *Drones: What Everyone Needs to Know*. Oxford University Press.
- Malešević, S. (2011). *Sociology of War and Violence*. Zagreb: Jesenski i Turk. [In Croatian]
- Marković Savić, O. (2018). *Ethnicity: Sociological research of ethnicity in nothern part of Kosovska Mitrovica*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini [In Serbian]

- Martikainen, P, Valkonen, T. (1996) Excess mortality of unemployed men and women during a period of rapidly increasing unemployment. *The Lancet*. 348/9032, 909–912. doi: 10.1016/S0140-6736(96)03291-6
- Merton, R. K. (1952). Bureaucratic Structure and Personality. *Social Forces*. 18 (4), 560–568.
- Milošević, B. (2013). *Work organisations in global transition*. Beograd: Filip Višnjić. [In Serbian]
- Newey, S. (2020). Why have so many coronavirus patients died in Italy? *The Telegraph*. 23 March. Available at: <https://www.telegraph.co.uk/global-health/science-and-disease/have-many-coronavirus-patients-died-italy/> (accessed 2 April 2020)
- Decision on declaring a state of emergency (2020), *Službeni glasnik Republike Srbije*, 29/2020-3 [In Serbian]
- Pulido, C, Villarejo-Carballido, B, Redonso-Sama, G., Gomez, A. (2020). COVID-19 infodemic: More retweets for science-based information on coronavirus than for false information. *International Sociology*. 1–16. doi.org/10.1177/0268580920914755
- Rodrik, D. (2020) China as Economic Bogyman. *Project Syndicate*. 9 July. Available at: <https://www.project-syndicate.org/commentary/west-should-stop-criticizing-china-industrial-policy-by-dani-rodrik-2020-07> (accessed 13 July 2020)
- Simeunović, D. (2017). The Return of the Nation-State and Destiny of Globalisation. In U. Šuvaković, V. Čolović, O. Marković Savić (Eds) *Globalisation & Glocalisation*, 793–801. Beograd: SSD, Institut za uporedno pravo; Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini. Available at: https://drive.google.com/file/d/1L5OVkL-e_6tONSSmw_W1S4jyTTEvvDF3/view [In Serbian]
- SIPRI Military Expenditure Database (2020). Trends in World Military Expenditure, 2019. Available at: <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/global-military-expenditure-sees-largest-annual-increase-decade-says-sipri-reaching-1917-billion> (accessed 5 June 2020)
- Spinney, L. (2020). Epidemics expert Jonathan Quick: “The worst-case scenario for coronavirus is likely”. *The Guardian*, 1 March. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/01/the-worst-case-scenario-for-coronavirus-dr-jonathan-quick-q-and-a-laura-spinney> (accessed 15 March 2020)
- Stojanović, M. (2020) Serbia pins Coronavirus Blame on Returning Serbs “Concealing Infection”. *Balkan Insight*, 2020. 3 April. Available at: <https://balkaninsight.com/2020/04/03/serbia-pins-coronavirus-blame-on-returning-serbs-concealing-infection/> (accessed 15 April 2020)
- Škorić, M., Kišjuhas, A. (2016). Randall Collins and the macrohistory of social changes as a return to the classical theoretical heritage in sociology. *Sociološki pregled*, 50 (2), 179–207. doi: 10.5937/socpreg1602179S [In Serbian]
- Weber, M. (1976). *Economy and Society*. Beograd: Prosveta. [In Serbian]
- World Health Organisation (2020a) *Novel Coronavirus (2019-nCov)*. Situation report 51, 11 March. Available at: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/situation-reports/>
- World Health Organisation (2020b). *Novel Coronavirus (2019-nCov)*. Situation report 13, 2 February. Available at: www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200202-sitrep-13-ncov-v3.pdf (accessed 13 March 2020)